СПОГАД ПРО МАРІПОЗУ

В Маріпозі я був, сказати б, мимохідь і так само побіжно оглянув її околиці. Я був би затримався і в місті, і в окрузі довше, якби був знав, що за кільканадцять миль від міста живе в лісі прототип мого доглядача маяка. Нещодавно пан М., який одночасно зі мною був у Каліфорнії, розповів мені, як зустрівся з цілком подібним до нього польським скватером. Точний зміст цього оповідання я тут і повторюю.

...По дорозі до Біг Тріз, тобто до каліфорнійських Велетенських Дерев, я заїхав до Маріпози. Ще небагато років тому це місто налічувало до п'ятнадцяти тисяч жителів, а тепер їх удесятеро менше. Відомо, що в Новому Світі міста народжуються, як гриби, але часто й живуть недовго, як метелики. Так було і з Ма-ріпозою. Поки річка Маріпоза просвічувала золотим дном, а на берегах осаджувала зеленуваті грудки дорогоцінного металу, тут роїлися американські гірники, мексіканські gambusinos 1 та купці з усього світу. Потім усі вони повибиралися звідси. "Золоті" міста недов-говічпі, бо золото рано чи пізно вичерпується. Сьогодні в місті Маріпозі живе щось із тисяча чоловік, а береги річки Маріпози знов густо заросли плакучими вербами, бавовняним деревом та невисоким чагарником. Там, де гірники співали колись "і crossed Mississippi 2, тепер виють койоти. Місто складається з одної вулиці, на якій найкращим будинком є школа. Друге місце займає Capitol трете — готель пана Білінга, при готелі є бакалійна крамниця, тобто шинок, та saloon, тобто пекарня. Вздовж вулиці світить вітринами ще кілька крамниць. Але торгівля тут не дуже жвава. Крамниці задовольняють потреби самого лише міста, бо фермерів в околиці мало. В усій окрузі взагалі ще мало населення, майже всю її вкривають безкраї лісп, в яких зрідка оселяються скватери.

Коли наш диліжанс в'їжджав до міста, в ньому було незвичайно людно, бо ми прибули в п'ятницю, тобто в торговий день. Цього дня скватери привозять до крамниці мед і в обмін за нього набирають різноманітних харчових продуктів. Інші приганяють свині та вівці,

фермери приставляють збіжжя. Хоч емігранти прибувають до Маріпози дуже повільно, але було тут і кілька емігрантських фургонів, які легко можна впізнати по білих високих халабудах і по тому, що між колесами у них звичайно прип'ятий па цепу пес, єнот або ведмежа. Перед готелем панував чималий рух, тому господар, пан Білінг, крутився на всі боки, розносячи джин, віскі та бренді. З першого погляду він впізнав у мені чужоземця, який їде до Біг Тріз, а по-скільки туристи — найбажаніші для нього клієнти, він з особливою запобігливістю взявся мене обслуговувати.

Пан Білінг був чоловії: уже немолодий, але рухливий і жвавий, як іскра. І по рухах, і по обличчю видно було, що він — пе прусеак. Дуже чемно він провів мене до мого номера. Повідомив, що сніданок уже скінчився, але коли я хочу, то його мені зараз же подадуть у dining-room 2.

— Gentelman, напевне, із Сан-Франціска?

1 Тут: ратуша (англ.).

— Ні, я з далеких країв.

— Мабуть, мандруєте до Біг Тріз?

— Так.

— Якщо бажаєте подивитись на фотографії дерев, то вони висять внизу.

— Гаразд, я зараз зійду.

— Ви надовго прибули до Маріпози?

— На кілька днів. Хочу відпочити, а також поглянути на околишні ліси.

— Тут прекрасне полювання. Недавно забито пуму.

— Гаразд, гаразд. А поки що я ляжу спати.

— Good by el Внизу є готельна книжка, в котрій прошу вас записати своє прізвище.

— Гаразд...

Я одразу ж ліг і спав аж до обіду, про який сповіщено ударами палиці в мідну гірницьку миску. Внизу я насамперед записався в книжці, не забувши додати до свого прізвища: from PolandПотім пішов у їдальню. Торгівля, видно, вже закінчилась, і база-рювальники роз'їхались по домівках, бо на обід прийшло лише кілька осіб. Дві фермерські сім'ї, якийсь одноокий добродій без краватки, місцева вчителька, що, видно, постійпо мешкала в готелі, і якийсь старий чоловік, наскільки я міг визначити по одежі й по зброї — скватер. їли ми мовчки, хіба що озивались один до одного короткими фразами: "Хотів би подякувати вам за хліб", або "за масло", або "за сіль". Таким способом вони просили сусідів підсунути їх ближче. Я був стомлений і не хотів починати розмови. Натомість розглядав залу, стіни якої, як і казав пан Білінг, були завішані фотографіями велетепських дерев. Отже, Father of the Forest, тобто батько лісу, вже впав. Все-таки не встояв під тягарем своїх 4000 років. —

1 3 Польщі (англ.). 18* 275

Довжина його — 450 футів, обвід—112. Гарний татусь! Не ймеш віри очам і написам. Grizzled Giant 15 футів у діаметрі; Ого! Навіть наші гендлярі замислилися б, якби їм запропонували доставити таку рослинку до Гданська. Душа моя аж рвалася з грудей, коли я думав, що

незабаром на власні очі побачу ту групу дерев, власне — колосальних веж, що стоять самотньо в лісі... з часів потопу. Я, варшав'янин, побачу на власні очі "батька", доторкнуся до його кори, а може, шматочок її привезу в Варшаву, на доказ скептикам, що я справді був у Каліфорнії. Коли людина заблукає отак далеко, то сама собі вже здається незвичайною й мимоволі втішається думкою, як то вона буде оповідати, коли повернеться додому, як місцеві скептики не віритимуть їй, що є на світі дерева по п'ятдесят шість ліктів в обводі. Ці роздуми порушив голос негра:

— Чорної кави? Чи білої?

— Чорної, як ти сам,— хотів був я відповісти, але така відповідь була б неслушна, бо голова в старого негра була біла, як молоко, а сам він від старості ледве клигав.

Тим часом обід закінчився. Усі встали. Батько фермер запхав собі за щоки тютюну, мама фермерка сіла в крісло-гойдалку й почала завзято гойдатись, а дочка, білява, косата Поллі чи Кетті, підійшла до піаніно, і за хвилину я почув:

— Yankee Doodle is going down town...2

"Мене тим "Yankee Doodl'eni"ne звабиш",— подумав я. Від Нью-Йорка до Маріпози панни грають мені його на роялях, солдати на трубах, негри на банджо, діти на уламках волових ребер. Ага, забув! Ще на пароплаві мене переслідував ((Yankee Doodle". З часом в Аме

1 Сивий велетень (англ.).

риці напевне з'явиться хвороба під назвою "янкідудль-фобія".

Я закурив сигару й вийшов на вулицю. Легка імла огорнула все навколо. Вози пороз'їжджались, емігранти також. Стояла урочиста

тиша. Захід рум'янів зорею, схід темнів. Мені стало якось весело й гарно. Життя здалося надзвичайно приємним, легким, вільним. З садочків при будинках лунали співи, часом між кущами мигтіло біле платтячко, часом блищала пара ясних' очей. Який же гарний був вечір! Шкода тільки, що американські громадяни мають звичку палити вечорами на вулиці сміття. Запах диму зовсім недоречно мішається з запахом троянд та свіжим ароматом близьких лісів. Час від часу з прилеглих до містечка полів та чагарників лунали звуки пострілів, бо майже всі жителі Маріпози — мисливці. Нарешті вони замовкли, сміття догоріло. На вулиці я зустрів кількох осіб, і не знаю, чи то мій власний настрій відбився мимоволі на їхніх обличчях, але в м'якому світлі заходу всі ті обличчя теж здавалися задоволеними, спокійними й щасливими.

"Можливо,— думав я,— в цьому незнаному, загубленому в лісах закутку життя плине тихо, спокійно і щасливо. Можливо, під сонцем американської свободи душа так перемениться й сяє лагідним світлом, як той купальський світлячок. До того ж тут не голодно й не холодно, кругом привілля, є де розпростатись, є де простягнути руки." А як тихо в тутешніх лісах! Ой, як тихо!.."

Кілька негрів, що йшли мені назустріч, співали досить дзвінкими голосами — на щастя, не "Yankee Doodle*, а "Срібні нитки".

— Добрий вечір, пане! — чемно привітались вони, минаючи мене.

І люди тут якісь доброзичливі, привітні. Коли я по-старіюсь, то, мабуть, не раз згадаю оцю тиху Маршову,

Вгорі почулося курликання журавлів, що летіли кудись до океапу. Розхвилювався я й замріявся. Повернувся до готелю зворушений всіма цими враженнями і трохи смутний. Став думати про домівку, про своїх близьких і також почав співати, але не "Yankee Doodlev. О ні! Я співав:

— "У нас інакше, інакше, інакше!.." Стук, стук, стук!

"Цікаво, хто це може бути?" — подумав я. Стук, стук!

— Соте in! 1

Увійшов господар. Що за диво! Що за край! І в цього обличчя явно зворушене. Він підходить до мене, міцно стискав мені руку і, ие відпускаючи її, відступає на крок і дивиться на мене так, немов хоче мепе поблагословити.

Я розкриваю рота від здивування, не меншого, ніж його зворушення.

— Я побачив у готельній книжці, що ви, пане, з Польщі.

— Так. А ви тея" поляк?

— Пі, я з Бадена.

<— То ви, мабуть, бували в Польщі?

— О ні! Ніколи не був...

Очі мої розкриваються так само широко, як і рот.

— Пане мій,—каже господар.—Я служив у Меро-славського!

— Та що ви кажете?

— То був герой! То найвизначніший воєначальник у світі! Який я щасливий, що бачу вас!.. Чи він ще живий?

— Ні, помер.

— Помер! — каже німець і, сівши, важко опускає руки на коліна, а голову на груди.

Я не знав, що мені робити. Не поділяв я ентузіазму пана Білінга щодо генерала Мерославеького, та, однак, в той час його захоплення було мені приємне. Тим часом пан Білінг переборює сум і вибухає таким каскадом захоплспих похвал на адресу геперала Мерославеького, проти якого Ніагара або Jdsemita Falls* — ніщо. Слух мій ловить імена кількох античних героїв, кількох із середніх віків і нарешті — Вашінгтона, Ла-файєта, Косцюшка й Мерославеького. Потім я чую такі слова як свобода, прогрес, цивілізація — чую сотні, тисячі разів. У красномовного генерала були, очевидно, красномовні рядові.

— То був ідеальний чоловік! — вигукує нарешті мій господар.

"Був чи не був, то ще хто його знає,—думаю я собі.— Але фактом є те, що ти, позитивний німче, якщо маєш у собі щось ідеальне, то дивним збігом обставин завдячуєш цим полякові. Якби не він, тобто якби не ми, думка твоя, може, ніколи не сягпула б вище доларів, бізнесу та прибутків від твого готелю. Ти тільки ловив би туристів, що їдуть до Біг Тріз, і танцював би коло них, як оце зараз танцюєш коло мене, а так вищий дух дме з тебе, як з органних труб, і ти викидаєш слова, котрі в Європі вже скисли, як старе пиво, проте не перестали бути найблагороднішими словами, які здатна вимовляти людина. В старій Європі є ще хіба один закуток, де їх беруть серйозно і часом вимовляють з слізьми на очах, а часом із болем, а інші поневіряють тими скарбами або свищуть на них, як на дірявих горіхах. Але нічого не вдієш... І в тому закутку іноді важко... та ще як важко! Що за чесний німець! Не нагадує йому нічого ні Садова, ні Седан, він пам'ятає лише Мерославеького та свій Баден. Що за чесний німець! Його адреса: "Готель Білінга, Каліфорнія, Маріпозька округа". Адресу такого німця слід записати. Щоб його побачити, варто їхати аж у Марі-позу!"

All right/

А він тим часом повторював: "Ах, той Мєрослав-ський!.." І втирав очі. Явно втирав очі. Золота душа!

— Мені так приємно вас бачити, пане, наче я вили" віскі з імбиром! — каже віл.

Німець стискає мені руку раз, другий, третій і йде до дверей. Коло дверей ляскає себе долонею по лобі.

— Ага! — каже.— Зовсім забув! Адже тут є ваш земляк.

— В Маріпозі?

— Ні, він живе в лісі. Але в п'ятницю привозить на продаж мед і залишається ночувати. Старий чоловік. Дуже хороший, дуже хороший! Він живе тут уже років з двадцять. Прибув сюди, коли тут ще нікого не було. Завтра я приведу його до вас.

— А як його прізвище?

Німець починає пригадувати й чухає потилицю, як звичайний польський Бартек.

— О! / don't know! Не знаю! — каже,— Якось дуже трудно вимовляється.

Вранці, тільки-но я встав, німець ще перед сніданком привів до мене земляка.

Я одразу впізнав у ньому старого, який учора зі мною обідав.

Це був високий, навіть надто високий, але дужо згорблений чоловік. У нього була біла голова, біла борода й голубі очі, які він одразу втупив у мене з якоюсь дивною упертістю.

— Залишаю вас самих,— сказав німець і вийшов. Ми залишились самі й довго мовчки розглядали

один одного. Правду кажучи, я трохи збентежився, дивлячись на цього старого чоловіка, що був схожий швидше на Вернигору, ніж на звичайного мого земляка.

— Прізвище мов Путрамент,— нарешті промовив старий,— Либонь, чуже для ушей твоїх?

— Моє прізвище М.,— відповів я.— Ваше я ніби чув. Ви чи не з Литви?

Щось справді пригадалося мені з "Пана Тадеуша". Там слово "Путрамепт" вживається в оповіданні Про-тазія про процеси.

Старий приклав долоню до вуха.

— Га? — спитав.

— Ви, здається, з Литви?

— Піднеси голос твій, бо роки зіпсували слух мій, глуха старість моя, — відказав Путрамент.

"Чи він з мене глузує, чи я дурень? — подумав я.— Адже цей дід говорить мовою пророків. Та й оригінали ж трапляються мені в цій Маріпозі!"

— Пан давно з рідного краю?

— Двадцять два роки живу тут і, правду кажучи, ти перший, кого я оглядаю з рідних країв, ось чому зворушилось серце моє і возрадувалась душа моя.

Старий говорив тремтячим голосом і здавався дуже зворушеним. Щодо мене, то я був тільки здивований. Я не сидів двадцять років у лісі, поляків недавно бачив у Сан-Франціско й не мав причини розчулюватись. Мені хотілось лише гукнути: що за стиль! Якби до меие хтось поговорив так хоч добу, я завив би." Брр!.. Тим часом старий пильно придивлявся до мене, і думка його, здавалось, напружено працювала. Видно було, він і сам почував, що висловлювався не так, як усі люди. Говорив він цілком правильно, але через силу.

—— В землі далекій затвердів язик мій і заклякли губи мої...

"Що правда, то не гріх!" — подумав я.

Але веселий настрій мій минав. Чогось мені робилось прикро, і я відчув ніби докори сумління. "Хоч як він там говорить,— подумав,— але говорить зворушено, з глибоким смутком і щиро, а я ніби насміхаюся з нього".

І мимоволі простягнув до нього обидві руки. Він узяв їх, притулив до грудей, приказуючи:

— Земляк! Земляк!

В його тремтячому голосі бриніло таке розчулення, що в мене стислося серце. В усякому разі, переді мною була складна, а може, й вельми сумна загадка. І я став дивитись на нього так, як дивився б на старого батька. Шанобливо посадив його иа стільці й сам сів поруч.

Він весь час дивився на мене.

— Що чувати в землі нашій? — спитав.

Я почав сипати словами, намагаючись говорити голосно й виразно. Так я балакав з півгодини, а він слухав і сумно кивав сивою головою, а часові на устах його з'являлась усмішка. Віп повторив раз вислів Галілея: "А вона все-таки крутиться",— і часто ставив мені запитапня тією самою врочистою, дивною і труд-нозрозумілою для мепе мовою.

Все, що я розказував, його надзвичайно цікавило. В очах і на устах знайшла свій вираз його душа. Живучи самітником, в глухому лісі, вія, може, цілі дні тільки й думав про те, що я йому зараз оповідав. ,

Дивніш ТИ, старче, дивпа ти, породо людська, котра в найдальших закутках світу плекає одну думку й одне почуття! Ним ти живеш в лісах, в пустелях і над морем — скрізь ти носиш тіло своє, а душі одірвати не можеш — і ходиш як причинний серед інших людей! Але ця порода поступово впмирає. Я розказую вам про одного з останніх.

Оповідання може здатись вигаданим, а насправді воно дійсне. Путрамент, можливо, й досі живе в своєму лісі, неподалік від Маріпозп. З його розповіді я довідався ось про що. Був він пасічником, як більшість скватерів. Не дуже бідний. Бджоли заробляли йому на прожиток. Постарівшись, він узяв собі помічника, під-літка-індіанця, який доглядає пасіку. А сам він, казав, досі щодня полює. Поблизу Маріпози водиться безліч звірини — оленів, антилоп, а також всілякого птаства.

Ведмедів стало значно менше. Каньйон старого — один з найкращих в окрузі. Коло його дому протікає чудовий струмок, що спадає донизу багатьма каскадами, а взагалі — скелі й горн, а на них ліс і ліс непрохідний... Тиша, спокій... Старий дуже запрошував мене в гостину, та я, на жаль, не міг прийняти запрошення, бо довелося б чекати аж до наступної п'ятниці. Говорив він весь час як біблійний Авраам або їаков... Слова: ібо, яко, рече, іже — раз у раз повторювалися в його мові. Інколи мені здавалось, що передо мною чоловік часів Гурницького або Скаргп,

який попід землею примандрував до Маріпози і тут воскрес або жпв з тих часів, що й оті Біг Тріз. Крім того, що мова його була стара, вчувалася в ній ще якась дивна урочистість, якої їй надавали архаїчний порядок слів, численні плеоназми і своєрідні означення. Я вирішив кінець кінцем розгадати цю загадку.

— Скажіть мені, шановний пане, відкіля у вас ця особлива мова? Це ж мова не сучасна, а стара, якою тепер у Польщі вже не говорять.

Він усміхнувся.

— Я маю вдома лише одну книгу — біблію Вуйка, яку читаю щоденно, аби не забути мови моєї і не стати німим на мову батьків моїх...

Тепер я зрозумів. Протягом кількох десятків років він у цій глухій Маріпозі не бачив жодного поляка, ні з ким не розмовляв. Тільки читав Вуйка, отож не дивно, що не тільки слова старого, а й думки його стали наче біблійними. Інакше він уже по-польськи не міг і не вмів говорити: повторював те, що аапози-

чував з біблії. Лише нізащо в світі не хотів тієї мови забути. І він виробив собі звичку щоранку вголос читати біблію. А більш нічого не доходило ДО нього з рідного краю, нізвідки — хіба тільки шум каліфорнійського лісу нагадував йому шум борів литовських. Коли ми прощались, я сказав:

— За місяць я повертаюсь на батьківщину. Чи нема у вас там рідпі? Брата, свата, кого-небудь, кому ви могли б дати знати про себе?

Він задумався, немов шукав у пам'яті якихось найдальших родичів, потім похитав головою і промовив:

— Нікого... нікого." нікого...

А проте цей старий читав Вуйка і не хотів... забути.

Ми попрощались.

Він зразу поїхав у ліс, а я через два дні —до Біг Тріз. Коли я сідав у диліжанс, містер Білінг так тряс мою руку, наче хотів одірвати її собі на пам'ять, і все повторював:

—— То був великий чоловік, пане, той Мєрославсь-кий: Good bye! Good bye! Sehr grosser Mann! 1

За чверть години мене поглинули ліси Маріпози. Другого дня вранці я подумав: оце саме зараз старий Путрамент читає в каньйоні свою біблію...

1 Дуже великий чоловік! (Нім.)

ОРСО

Останні дні осені для невеликого міста Анагейма у Південній Каліфорнії — дні розваг і святкувань. На той час кінчається збирання винограду, і місто повниться юрбами робочого люду. Нема нічого мальовничішого за цю юрбу, що складається частково з мексі-канців, а головним чином з індіанців племені кагуїла, котрі прибувають на заробітки аж із диких гір Сан-Бернардіно, з глибина країни. Як одні, так і другі розташовуються на вулицях та базарних майданах, або так званих "лотах", де сплять під наметами або й просто під голим небом, завжди в цю пору погідним. Гарне це місто, оточене групами евкаліптів, рицинусів та перцьових дерев, вирує й галасує, немов ярмарок, являючи дивний контраст з глибокою й суворою тишею порослої кактусами пустині, що починається одразу за виноградниками. Вечорами, коли сліпучий диск сонця поринає в океан, а на рожевому небі з'являються також рожеві ключі диких гусей, качок, пеліканів, чайок та журавлів, що тисячами летять з гір до океану, в місті запалюються вогнища і

починається гуляння. Музйки-негри виляскують кастаньєтами, коло кожного вогнища чути звуки бубна й воркітливий рокіт банджо: мексіканці танцюють на розстелених "пончо" своє улюблене болеро; індіанці вторують їм, тримаючи в руках довгі білі палиці "кіоте" або вигукуючи: чЕріраН 1 Вогнища, в які підкидають червоне дерево, тріщать і стріляють іскрами, а в їх кривавому відблиску видно танцюючі постаті й місцевих колоністів, що стоять навколо з своїми гарними жінками та дочками і спостерігають забаву.

Але день, коли ноги індіанців видушують останнє гроно винограду, ще урочистіший. В цей день з Лос-Анжелоса приїжджає мандрівний цирк німця пана Гірша з своїм звіринцем, що складається з мавп, пум, африканських левів, одного слона й кільканадцяти здитинілих від старості папуг: the greatest Attraction of the World!1 І кагуїлп віддають свої останні песо, яких вони ще не встигли пропити, щоб побачити не так звірів, котрих у Сан-Бернардіно не бракує, як циркових акторок, борців, клоунів та всякі циркові дива, що здаються їм "великою медициною", тобто чародійством, можливим тільки з допомогою надприродних сил.

Та коли б хтось подумав, що цирк пана Гірша є принадою тільки для індіанців, китайців та негрів, той стягнув би на себе його справедливий і — далебі! — небезпечний гнів. Навпаки, коли в Анагеймі з'являється цирк пана Гірша, сюди з'їжджаються не тільки навколишні фермери, а й жителі поблизьких містечок — Вестмінстера, Оранжа та Лос-Пістоса. Тоді Помаранчева вулиця буває так захаращена всілякими бричками та візками, що пею трудно пройти. Сюди збирається все без випятку "великопанське" товариство. Молоденькі стрункі міс із білявими гривками на лобі, спдячи на передках возів, правлять кіньми й весело щебечуть та шкірять зубки; іспанські сеньйорити з Лос-Нієтоса кидають довгі, млосні погляди з-під тюлевих вуалей; навколишні заміжні дами гордо спираються на руки своїх засмаглих фермерів, все вбрання яких складається з старого капелюха, репсових штанів та фланелевої сорочки з розхристаним коміром.

Всі ці люди голосно вітаються, перегукуються, пильно оглядають одне одного, наскільки модно хто одягнений, і потихеньку одне одного судять.

Поміж заквітчаними возами, що нагадують величезні букети, гарцюють на мустангах молодики і, перехиляючися з високих мексіканських сідел, крадькома зазирають під дівочі капелюшки. Напівдикі коні, налякані гамором і гуком, поводять налитими кров'ю очима, стають гопки й іржуть, але хвацькі вершники навіть не звертають на це уваги.

Всі говорять про the greatest attraction, тобто про подробиці вечірньої вистави, яка своєю пишністю має перевершити все досі ними бачене. І дійсно, величезні афіші сповіщають про справжні чудеса. Сам директор Гірш, "маестро бича", виступить з найлютішим з усіх знаних досі африканських левів. За програмою, лев кидається на директора, єдиним захистом якого буде бич. Але це звичайне знаряддя перетворюється в чудодійних руках (завжди згідно з програмою) на вогненний меч і щит. Кінець того бича кусатиме, як гримуча змія, мигтітиме, як блискавка, вражатиме, як грім, і триматиме на певній віддалі страховище, яке даремпо буде метатися й кидатись на артиста. Та це ще не все: шістнадцятирічний Орсо, "американський Геркулес", син білого й індіанки, носитиме на собі шестеро людей, по троє на кожному плечі; крім того, дирекція обіцяє кожному, "незалежно від кольору шкіри", сто доларів, хто поборе юного атлета. По Анагейму ходить поголоска, ніби з гір Сан-Бернардіно навмисне прибув боротися з Орсо славний своєю силою та безстрашністю мисливець Грізлі-Кіллер (убивця ведмедів), котрий, відколи існує Каліфорнія, першим 'наважився вийти з ножем і сокирою проти сірого ведмедя.

Можлива перемога "вбивці ведмедів" над шістнадцятирічним цирковим атлетом збуджує до краю уми всіх жителів Анагейма чоловічої статі, бо якщо Орсо, який досі кидав на землю найдужчих янкі від Атлантичного до Тихого океану, буде переможений, то безсмертна слава окрив всю Каліфорнію. Уми ясінок не менше збуджені наступним

номером програми: той самий могутній Орсо носитиме на тридцятифутовій жердині маленьку Дженні, "чудо світу", про яку афіша сповіщає, що вона найкраща дівчина, яка жила на землі "від початку християнської ери". Незважаючи на те, що Дженні тільки тринадцять років, директор так само обіцяє сто доларів кожній дівчині, "незалежно від кольору шкіри", яка насмілиться змагатися красою з "повітряним ангелові". Всі міс з Анагейма та його околиць, від дорослих до малих, читаючи цей пункт програми, зневажливо копилили губи й казали, що негідно дівчині з порядної сім'ї ставати на таке змагання. Проте кожна з них готова була скоріш віддати своє крісло-гойдалку, ніж не піти на вечірню виставу та не побачити тієї малої суперниці, в красу якої, зрештою, в порівнянні, наприклад, з красою сестер Вімпа, жодна не вірить. Дві сестри Бімиа, старша — Рефуджіо й менша— Мерседес, недбало сидячи в чудесному фаетоні, якраз читають афішу. На прекрасних їх обличчях не видно ніякого хвилювання, хоч вони й почувають, що очі всіх жителів Анагейма в що хвилину дивляться на них ніби з благанням врятувати честь цілої округи і в той же час з патріотичною гордістю і певністю, що над ці дві каліфорнійські квітки нема кращих у всіх горах і каньйонах країни. Ох і гарні ж сестри Рефуджіо і Мерседес! Недарма в жилах їхніх пливе чиста кастільська кров, про що їхня мати невпинло нагадує, демонструючи тим самим погорду до всіх кольорових, а також і до світловолосих, тобто до янкі.

Постаті двох сестер стрункі, легкі, рухи їхні спов-пені таємничих чарів і такі неквапно величні, що при наближенні до них серця молодиків тремтять від несвідомої жаги. Від сестер Рефуджіо і Мерседес вів. чарами, як вів пахощами від магнолій та лілей. Обличчя у них ніжні, шкіра прозора, хоч і забарвлена легким рум'янцем, наче відблиском вранішньої зорі, а звабливі, чорні з поволокою, очі дивляться невинно й ніжно. Закинуті складчастою муслiновою тканиною, сидять вони в закиданій квітами колясці такі чисті, спокійні й прекрасні, що, здається, самі не відають про свою вроду. Анагейм дивиться на них, пожирає їх очима, пишається ними й обожнює їх. Яка ж то мусить бути та Джеині, коли хоче здобути над ними перемогу? Правда, газета "Saturday Weekly Review" 1 писала, що коли мала Джеині підніметься на самий верх

жердини, яка спирається на потужне плече Орсо, коли вчепиться за перекладину, зависнувши над землею в смертельній небезпеці, коли розкине ручки й почне, мов метелик, мигтіти в повітрі, в цирку западає така тиша, що не тільки очі, а й серця глядачів з тремтінням стежать за кожним рухом дівчинки. "Хто хоч раз бачив її на жердині або на копі,— закінчувала газета,— той уже ніколи не забуде її, бо навіть найвидатніший художник па світі, містер Гарвей із Саи-Фраи-ціско, котрий розмальовував Палас-Отель, неспроможний був би намалювати нічого подібного".

Скептична або закохана в сестер Бімпа анагейм-ська молодь вважає, що це перебільшення, проте все це виясниться аж увечері. Тим часом рух коло цирку збільшується щохвилини. Зсередини довгих дощаних сараїв, що оточують брезентовий цирк, чути рик левів і слона; вчепившись за кільця, прикріплені знадвору до сараїв, щосили верещать папуги; мавпи гойдаються на власних хвостах або передражнюють публіку, що товпиться за канатами, протягненими павколо —сараїв.

"Суботній тижневий огляд" (англ.).

Нарешті s головного сарая виїжджає процесія, мета якої остаточно зачудувати публіку. На чолі процесії котиться величезний фургон, запряжений шестериком коней а плюмажами на головах. Кучери у формі французьких поштарів правлять кіньми із сідел. На фургоні стоять клітки з левами, а в кожній клітці сидить "леді" з оливковою гілкою в руці. За фургоном крокує слон, накритий килимом, з баштою на спині і з лучниками у башті. Трублять труби, ричать леви, ляскають бичі, словом, весь караван, мов процесія казкових чудовиськ, із шумом і громом посувається вперед. Та це ще не все: за слоном котиться схожа на орган машина з димарем, як у локомотива, і виграє парою, а власне пронизливо вищить і висвистує "Yankee Doodle". Інколи пара затримується в димарі, і тоді з нього виходить звичайний свист, що, однак, не зменшує ентузіазму юрби, котра, слухаючи цю свистячу "парову" пісню, шаленів від захвату: американці кричать "ура!", німці —

"hoch/" мексиканці — "evlva!", а кагуїли ревуть від задоволення, наче дикі тварини, на яких напав ґедзь.

Юрба тягнеться за возами, місце коло цирку порожнів, папуги перестають верещати, мавпи перекидатись. Але the greatest attraction не бере участі в процесії. На фургонах нема ні "незрівнянного маестро бича", ні "непереможного Орсо", ні "повітряного ангела Дженні". Всі вони не покажуться до вечора, щоб справити більше враження. Директор ховається десь у сараї або заглядає до кас, де сидять його негри й вишкіряють до публіки білі зуби,— заглядав і сердиться quand mime2. А Орсо з Дженні в цей час повинні провадити репетицію в цирку. Під полотняним його дахом панує тиша й морок. В глибині, де здіймались одна

1 Хай живе! (Нім.)

над одною лави, було майже темно, лише трохи світла, що проникає крізь полотняний дах, падає на посилану піском і тирсою арену. В цьому тьмяному, процідженому крізь полотно світлі видно коня, що самотньо стоїть коло бар'єра. Гладкий кінь, видно, нудьгує, од-ганяє хвостом мухи й мотає, наскільки це йому дозволяє повід, притягненою до грудей головою. Поступово очі починають розрізняти й інші предмети: на арені лежить жердина, на якій Орсо звичайно носить Джен-ні, та кілька обручів, заклеєних тонким папером, крізь які Дженні має скакати,— але все це лежить безладно покинуте, тому напівосвітлена арена й зовсім темний цирк справляють враження пустки з давно позабиваними вікнами. Освітлені де-не-де ряди лавок, що здіймаються вгору, здаються руїнами; кінь з опущеною головою не оживляє картини.

Де ж Орсо і Дженні? Крізь шпарину в полотні проникає одна смужка світла, в якій крутяться й вирують порошинки, вона падає золотою плямою на задні ряди. Пляма посувається згідно з рухом сонця надворі й нарешті освітлює Орсо і Дженні.

Орсо сидить на лавці, а поруч з нпм Дженні. її прекрасне дитяче личко притулилось до плеча атлета, а рука обвила його шию і звисає на друге плече. Очі дівчинки дивляться вгору, наче вона уважно слухає слів товариша, що схилився над нею й раз у раз киває головою, ніби щось їй розтлумачує. їх можна б узяти за пару закоханих, але ні: обтягнуті блідо-рожевим трико ніжки Дженні пе дістають до землі й зовсім по-дитячому гойдаються в повітрі, а її підняті вгору очі свідчать швидше про увагу і напруження думки, ніж про якесь романтичне почуття. До того ж її постать щойно починав набирати жіночих форм. Взагалі Дженні ще дитина, але така чарівна, що, нехай-дарує нам пан Гарвей з Сан-Франціско, котрий розмальовував Палас-Отель, йому таки важко було б уявити щось

подібне. її маленьке лпчко справді ангельське. Великі, смутні, голубі очі дивляться серйозно, ніжно й довірливо; темні брови з-незрівнянною виразністю вирисо-вуються на білому, ніби замисленому чолі, а біляве, шовкове, безладно розсипане волосся кидає на нього таку тінь, якої не посоромився б не тільки майстер Гарвей, а й ще один художник, на ім'я Рембрандт. Дівчинка нагадує одпочасио і Попелюшку, і Гретхен, а її поза свідчить про те, що вона боязка й потребує опіки.

На цій постаті в стилі Греза дивним здається цирковий костюм, що складається я коротенької, гаптованої срібними блискітками газової спіднички, яка не закриває колін, і з рожевого трико. Сидячи в смузі золотого світла, на темному тлі, вона здається якимось прозорим сонячним створінням; струнκість постаті її — цілковита протилежність квадратовій статурі хлопця.

Орсо в тілесному трико здалека здається голим; сонячний промінь добре освітлює його непропорційно широкі плечі, надто опуклі груди,

запалий живіт і закороткі порівняно з тулубом ноги. Могутні форми його, здається, недбало вирубані сокирою. Він має всі ознаки циркового атлета, але вони настільки перебільшені, що роблять з нього майже карикатуру. До того ж він негарний. Часом, коли підводить голову, видно риси його обличчя — вони правильні, може, аж занадто правильні, але якісь застиглі й також наче вирубані сокирою. Низьке чоло й чорне, подібне до кінської гриви волосся, що звисає аж на ніс, успадковане, мабуть, від матері-індіанки, надає його обличчю похмурого і грізного виразу. Він одночасно схожий і на бика, і па ведмедя, і є ніби уособленням страшної і злої сили. Та він і справді недобрий. Коли Дженні проходить повз кінські станки, благородні тварини повертають до неї головп, дивляться на неї розумними очима

і стиха іржуть, немов хочуть сказати: "Ilow do yon do, darling?але, побачивши Орео, вони аж присідають від страху. Він замкнений в собі, дражливий і похмурий. Негри пана Гірша, що виконують у цирку обов'язки конюхів, клоунів, співаків та канатохідців, не терплять Орсо й докучають йому, як тільки можуть, а тому що він метис, вони мають його за ніщо й одверто виявляють йому свою зпевагу. Директор, правду кажучи, не дуже ризикує, ставлячи сто доларів проти кожного, хто його поборе, він ненавидить його й водночас боїться, як приборкувач звірів, наприклад, боїться лева, тобто шмагає його при кожній нагоді.

Робиться це ще й через те, що пан Гірш вважає, якби він не бив хлопця, то хлопець бив би його, а взагалі додержує правила тієї креолки, яка сприймає биття за кару, а небиття — за нагороду.

Отакий наш Орсо. Проте з недавнього часу він став добрішим, бо дуже покохав малу Джеині. Десь рік тому, коли Орсо, що був заразом і доглядачем звірів, чистив клітку пуми, звір, просунувши лапу крізь грати, досить сильно поранив йому голову. Тоді атлет увійшов у клітку і з страшної боротьби, що зав'язалась між ним і звіром, вийшов живим тільки він сам. Правда, він був дуже покалічений і зомлів, а потім довго хворів, тим більш, що директор також ще й відшмагав його за те, що він зламав пумі хребет. Під час хвороби Орсо мала Джеині виявила до нього

щире співчуття, перев'язувала йому рани, бо більш не було кому, а в вільний час сиділа коло нього й читала йому біблію, тобто "добру книжку", в якій говорилось про любов, про прощення, про милосердя,— про речі, про які в цирку пана Гірша ніколи не було мови. Слухаючи цю книжку, Орсо довго міркував своєю індіан-

Як ся маєш, дорога? (Англ.) ською головою і нарешті доміркувався, що коли б у цирку було так, як у тій книжці, то й він не був би такий злий. Думав також, що він не був би битий, а може, навіть знайшовся б хто-небудь, що, покохав би його. Але хто? Не негри ж і не пан Гірш, хіба що мала Дженні, голос якої дзвенів йому так ніжно, як голос маукавіса.

Внаслідок цих думок він одного вечора страшно розплакався, став цілувати маленькі руки Дженні й відтоді дуже покохав її. З того часу, коли на вечірніх виставах дівчинка їздила на коні, Орсо завжди був на арені й пильно водив за нею заклопотаними очима. Підставляючи їй заклеєні папером обручі, він усміхався до неї, а коли під звуки пісеньки: "Ах, близько смерть!" — носив її на верху жердини, чим жахав глядачів, то й сам завмирав із жаху. Він добре знав, що коли б вона впала, то не було б уже нікого в цирку з "доброї книжки", тому не спускав з неї очей, а його обережність і напруженість рухів додавали драматизму всьому видовищу. Потім, коли вони під бурю оплесків вибігали вдвох на арену, він завжди висував її наперед, аби їй припало найбільше оплесків, і мурчав від задоволення. Тільки з нею міг розмовляти цей відлюдок і тільки перед нею відкривався. Він ненавидів цирк і пана Гірша, що був зовсім інакший, ніж люди з "доброї книжки". Щось завжди вабило Орсо до далекого обрію, до лісів і степу. Коли пересувній трупі в її постійних мандрівках доводилось переїжджати через незалюднені місцевості, в ньому пробуджувались такі інстинкти, які пробуджуються в прирученому вовкові, коли він уперше побачить ліс. Цей потяг він успадкував, мабуть, не тільки від матері-індіанкп, бо к батько його, можливо, був якимось мисливцем, що блукав по степах. Свої прагнення він звіряв малім Дженні, а заразом оповідав і про життя людей в пустинь Переважно то були його здогади, а дещо він чув від степових мисливців, які час від часу з'являлися в цирку, то постачаючи пайові Гіршеві диких

звірів, то пробуючи здобути сотню доларів, яку пан директор визначив за перемогу над Орсо.

Маленька Дженні слухала ці вигадки й фантазії індіанця, замислившись і широко розплющивши свої голубі очі. Адже Орсо ніколи ие вибирався в пустиню сам. З ним завжди була вона, і їм страх як хороше було вдвохі Кожен день відкривав їм щось нове, вони мали ціле своє господарство, і треба було про все подбати.

Отож вони сидять тепер у смузі світла й розмовляють, замість репетирувати новий номер із стрибками. Кінь стоїть на арені й нудиться. Мала Дженні, притулившись до плеча Орсо, замислено дивиться в простір, завзято дриґає ніжками, розмірковує, як то воно буде в тій пустині, та зрідка ставить запитання, щоб довідатись про все ще докладніше.

— А де ж ми будемо жити? — питає вона, зводячи очі иа товариша.

— Там повно дубів. Бери сокиру і став дім.

— Гаразд,— каже Дженні,— а поки поставимо дім?

— Там завжди тепло. Грізлі-Кіллер казав, що там дуже тепло.

Дженні починає ще дужче дриґати ногами з радості від того, що там тепло, а їй більш нічого й не треба, але за якусь хвилппу замислюється знову. 6 у неї в цирку улюблений собака, який називається Пан Пес, і кіт, на ім'я Пан Кіт, отож їй хотілося б вирішити щось і про них.

— А Пан Пес і Пан Кіт підуть з нами?

— Підуть,— відповідає Орсо й мурчить від задоволення.

— Візьмемо з собою і "добру книжку"?

— Візьмемо,— відповідає Орсо й мурчить— пи" голосніше*.

Гаразд! — щебече дівчинка.— Пан Кіт ловитиме нам пташок, а Пан Пес гавкатиме, коли до нас захоче прийти хтось недобрий; і ти будеш моїм чоловіком, я твоєю жінкою, а вони — нашими дітьми.

Орсо такий щасливий, що не може вже навіть мурчати, а Дженні править далі:

— І Пана Гірша не буде, і цирку не буде, і ми не будемо ніколи нічого робити, хіба що... Але ні,— додає вопа за хвилину.— В "добрій книжці" сказано, що треба працювати, ну то я часом перескочу там через обруч, через два обручі, через три обручі, через чотири обручі!

Дженні, видно, не уявляє собі іншої роботи, як скакання через обручі.

Помовчавши трохи, вона питає знову:

— Орсо, я й справді завжди буду з тобою?

— Авжеж, Джі, я ж тебе дуже люблю.

При цих словах обличчя його прояснюється й стає майже гарним. ї все ж він сам ще не розуміє, як любить цю маленьку біляву голівку. Як лютий дог свою хазяйку; На всьому світі лише її одну. Звичайно, віп проти неї — нібп якесь страховище, та це йому не вадить. Зовсім ні!

— Джі,— мовить він за хвилину,— послухай, що я тобі скажу.

Дженні, що була встала глянути па коня, знову стає навколішки перед Орсо і, щоб не пропустити жодного слова, спирається ліктями па його коліна, потім підпирає підборіддя долонями і, підвівши голівку, слухає.

В цю мить, на їхнє нещастя, в цирк заходить "маестро бича" і до того ж у погапому настрої, бо репетиція з левом зовсім не вдалася.

Облізлий від старості звір, що був би радий, аби йому раз назавжди дали спокій, ніяк не хотів кидатись на артиста, а від ударів бичем ховався в куток клітки.

Директор з розпачем думав, що коли цей миролюбний настрій не залишить лева до вечора, то "концерт на бичі" може не вдатись, бо бити лева, який одвертається від тебе, не більше мистецтво, ніж їсти рака з хвоста.

Настрій директора ще погіршав, коли негр, який продавав квитки на гальорку, доповів йому, що кагуї-ли, видно, вже пропили зароблені на виноградниках гроші, бо хоч приходить їх до кас багато, але замість грошей за квитки вони пропонують свої накидки з літерами US ' або жінок, особливо старих. Брак грошей у кагуїл був немалою втратою для "маестро бича"; Він розраховував на crowded house2, але без гальорки crowded house не могло бути, тому директор жадав, аби у всіх індіанців була тільки одна спина і щоб він перед усім Анагеймом міг дати на тій спині концерт. В такому настрої маестро й заходить в цирк і, побачивши коло бар'єра знудьгованого коня, готовий лопнути від злості. Де ж могли бути Орсо і Дженні? Приставивши до лоба долоню, щоб світло не сліпило йому очей, директор вглядається в глибину цирку й незабаром у світляній смузі бачить Орсо і Джеині, що стоїть перед атлетом навколішках, спершись ліктями на його коліна. Побачивши таку картину, директор ляскає кінцем бича по землі.

— Орсо!

Коли б над головами дітей ударив грім, він не так вразив би їх. Орсо зривається на рівні ноги й починає спускатись донизу ходою тварини, що йде на поклик свого господаря; за ним, хапаючись по дорозі за лавки, ступав мала Дженні з широко розплющеними від жаху очима.

1 Сполучені Штати.

Зійшовши иа арену, Орсо спиняється коло бар'єра, похмурий і мовчазний. Тьмяне світло, що падає зверху, тепер виразно освітлює його геркулесівський тулуб на коротких ногах.

— Ближче! — хрипким голосом гукає директор, а кінець опущеного бича зловісно ворушиться на піску, немов хвіст тигра, що чигає в засідці иа жертву.

Орсо підступає на кілька кроків, і вони деякий час дивляться один одному у вічі. У директора вигляд справжнього приборкувача, який увійшов у клітку хижого звіра й заміряється його вдарити, але в той же час пильно за ним стежить.

Проте лють перемагає в ньому обережність. Його тонкі ноги в лосинах і високих чоботях для верхової їзди аж підстрибують на місці від піалу. Зрештою, може, не тільки бездіяльність Орсо та Дженні викликає його гнів. Зверху, стоячи між лавками, на них дивиться Дженні, наче сарна на двох леопардів.

— Ноойїптіе1, гицлю, бездомний пес! — шепче директор.

Бич блискавично описав коло, свиснув, засичав, ударив. Орсо стиха заскавучав і ступив крок наперед, але другий удар спинив його, потім розлігся третій, четвертий, десятий. Концерт розпочався, хоч глядачів ще не було. Піднята рука великого артиста майже не рухалась, крутилася лише кисть, немов деталь якоїсь машини, насаджена на вал, і за кожним її обертом ляскав бич по тілі Орсо. Здавалося, що бич, а

власне, його жалкий кінчик, заповнив весь простір між атлетом і директором, який, поступово розпалюючись, прийшов у справжній екстаз. Маестро прямо-таки імпровізував. Кінець бича, розтинаючи повітря, вже двічі залишив на шиї атлета криваві смуги, які увечері мала приховати пудра.

Орсо нарешті перестав скавучати, але за кожним ударом ступав крок наперед, а директор — крок назад. Так вони обійшли всю арену. Потім директор позадкував з арени, як приборкувач з клітки дикого звіра, і зник у дверях стайні." Зовсім як приборкувач.

Та в останню мнть він побачив Дженні.

— На коня! — крикнув він.— З тобою я поквитаюсь опісля.

Ще не завмерли останні слова, як біла спідничка мигнула в повітрі, і Дженні, мов мавпочка, скочила на спину коня. Директор зпик за завісою, а кінь почав галоном скакати по колу, часом гупаючи копитом об бар'єр.

— Гоп! Гоп! — тоненьким голосом вигукувала Дженні, але в цьому "гоп! гоп!" чулися ридання. Кінь скакав усе прудкіше, гупаючи копитами і все більше нахиляючись в один бік. Стоячи на сідлі міцно стуленими ніжками, дівчинка, здавалось, ледве торкалась його пальцями. Рожеві голі рученята різко змахували, втримуючи рівновагу; волосся і газова спідничка летіли за її легкою постаттю, схожою на птицю, що кружляє в повітрі.

— Гоп! Гоп! — усе нагукувала дівчинка. А сльози заливали їй очі, і вона мусила задирати голову, аби щось бачити. Швидкий біг коня зовсім запаморочив її, ряди лавок, що здіймалися вгору, стіни, арена закрутилися навколо неї. Вона похитнулась раз, другий і нарешті впала на руки Орсо.

— Орсо! Ой бідний Орсо! — хлипала дівчинка.

— Що з тобою, Джі? — шепотів хлопець.— Чого ти плачеш? Не плач, Джі! Мені не дуже болить, їй-бо, не дуже.

Дженні закинула йому обидві руки на шию й почала цілувати в щоки. Від хвилювапня вона тремтіла всім тілом, а плач її перейшов у спазматичні ридання.

— Орсо! Ой Орсо! — повторювала вона, неспроможна нічого більше сказати, і руки її судорожно стискали його шию. Якби набили її саму, вопа, мабуть, не плакала б гірше. Кінець кінцем Орсо став заспокоювати її й потішати... Забувши про біль, він схопив її на руки, притулив до серця і вперше відчув, що любить її не тільки, як дог свою господиню. Він швидко дихав, а губи його уривчасто шепотіли:

— Мені вже ніщо не болить... Коли ти зі мною, мені дуже добре... Дженні! Дженні!

Тим часом директор ходив по стайнях і пінився від злості. В серці його вирувала ревність. Він бачив, як дівчина стояла навколішках перед Орсо, а віднедавна прекрасна дівчинка збуджувала в ньому низькі почуття. Для нього було б великою насолодою побити її, сильно побити, і він не міг перемогти цієї спокуси. Через деякий час він гукнув на неї.

Вона вмить вирвалася з рук атлета і зникла в темному вході до стаєнь. Орсо немов одурів і, замість іти з нею, заточуючись, доплентався до лавки. Сів важко, ледь зводив дух.

Тпм часом дівчинка, вбігши в стайню, зразу не побачила нікого, бо там було ще темніше, ніж на арені. Але, побоюючись, аби її не обвинуватили, що вона не одразу виконала наказ, дівчинка мовила тихим, переляканим голосом:

— Я вже тут, пане директоре, я вже тут!

В ту яс мить рука директора схопила її ручку, і хрипкий голос промовив:

— Соте 11

Коли б він гнівався або гримав на неї, це менше злякало б її, ніж те мовчання, з яким він вів її в бік циркової гардеробної. Відхилившись назад, вона щосили опиралась і повторювала:

— Містер Гірш! Мій дорогий, мій золотий! Я ніколи більш не буду!

Але він силоміць припровадив її в довгу комору, в якій був склад циркових костюмів, і замкнув за собою двері на ключ.

Дженні впала навколішки. Звівши на нього очі, склавши руки, тремтячи, як лист, і заливаючись слізьми, вона намагалася його вблагати, але він зняв зі стіни дубця і тільки сказав:

— Лягай!

Майже вмираючи від страху, вона стала чіплятись за його ноги. Кожен нерв у ній тремтів, як натягнена струна. Але даремно вона благала його, притискаючи свої збілілі губи до його блискучих халяв. її страх і просьби, здавалось, ще більше розпалювали його. Схопивши Дженні за пояс, він кинув її на купу одежі на столі, потім ще з хвилину возився з її ногами й нарешті вдарив.

— Орсо! Орсо! — закричала дівчинка.

В ту ж мить двері захитались на завісах, затріщали згори донизу, й одна половина, вибита велетенською силою, з грюкотом звалилась на землю.

У дверях з'явився Орсо.

Дубець випав з рук директора, а на обличчі розлилась смертельна блідість, бо Орсо справді був страшний. Вирячені білки очей, на товстих губах виступила піна, голова нахилилась, як у бика, а тіло напружилось, наче приготувавшись стрибнути.

— Геть! — крикнув директор, намагаючись криком перемогти страх.

Та греблю вже прорвало. Орсо, звичайно слухняний, як пес, ще нижче нахилив голову й насувався на "маестро бича", розпрямляючи свої залізні м'язи.

— Help! Help!1 — заверещав маестро.

Його почули.

Чотири здоровенні негри щодуху вбігли зі стаєнь І кинулись на Орсо. Почалась страшна боротьба, на яку директор дивився, цокочучи зубами. Довгий час можна було бачити лише темні, сплетені в один клубок тіла, що судорожно борюкались в запалі, то чути хрипіння та тяжке із свистом дихання. Але через деякий час один з негрів, ніби надлюдською силою викинений з цієї безладної маси, перевернувся в повітрі й упав коло директора, глухо гупнувши головою об підлогу; незабаром вилетів другий і, нарешті, над клубком сплетених у боротьбі тіл підвівся Орсо, ще страшніший, закривавлений і з наїжаченим волоссям. Коліньми він притискав до підлоги ще двох знепритомнілих негрів. Далі він випростався і знову ступив до директора.

Маестро заплющив очі.

В ту ж мить він відчув, що ноги його вже не торкаються землі, далі відчув, що летить у повітрі, а потім вже нічого не відчував, бо,

вдарившись усім тілом в другу половину дверей, непритомний упав на землю.

Орсо обтер обличчя й підійшов до Дженні.

— Ходім! — коротко сказав він.

Узяв її за руку, й вони пішли. Все місто в цей час ганялось за процесією циркових фургонів і машиною, що грала (/Yankee Doodle", отож коло цирку було зовсім пусто. Тільки папуги, гойдаючись на обручах, голосно кричали. Взявшись за руки, діти пішли туди, де в кінці вулиці здалека видно було безмежну рівнину, поросту кактусами. Мовчки минали вони будинки, що ховалися в тіні евкаліптів, потім поминули міську різницю, коло якої кружляли тисячі чорних з червоними крилами шпаків, перескочили широкий іригаційний рів, увійшли в помаранчевий гайок і, пройшовши його, опинились серед кактусів.

Це вже була пустиня.

Скільки око бачило, здіймались все вище колючі рослини; поплутані листки, що виростали один з одного, загороджували дорогу, хапали своїми гачками Дженні за платтячко. Інколи кактуси здіймалися так високо, що діти опинялись наче в лісі, зате в тім лісі їх уже ніхто не міг знайти. Так вони йшли, звертаючи то праворуч, то ліворуч, аби відійти якнайдалі. В тих місцях, де піраміди кактусів були менші, на обрії блакитніли гори Санта-Ана. Вони прямували до тих гір. Стояла велика спека. В кущах цвірчала попелясто-сіра сарана. Сонячне проміння лилося з неба потоками; пересохла земля рябіла сіткою розколин, тверде листя кактусів, здавалось, розм'якло від спеки, а квіти поникли і прив'яли. Діти йшли мовчки, замислені. Все довкола було для них таке нове, що вони цілком віддались враженням і навіть забули за втому. Дженні перебігала очима з одної купки рослин на другу, з цікавістю вдивляючись в саму гущу кактусів, і час від часу питала товариша:

— Це вже пустиня, Орсо?

Проте виявилось, що пустиня зовсім не пуста. З далеких заростей долинали заклики самців-куріпок, а навколо розлягались дивні звуки: цокання, цмокання, бурмотіння, словом, найрізноманітніші голоси маленьких звірят, що живуть у кактусових заростях. Часом з них зривалась ціла зграя куріпок; чубаті птахи кидались навтіки, дибаючи своїми довгими ногами, чорні білки при наближенні дітей ховались під землю, на всі боки розбігались зайці та кролі; ховрахи, що сиділи коло своїх нір на задніх лапках, схожі були на німецьких фермерів, що стоять у дверях своїх домів.

Відпочивши з годину, діти пішли далі. Дженні незабаром захотілось пити, і Орсо, в якому, видно, збудилась індіанська кмітливість, зарадив цьому тим, що назривав кактусових плодів. Було їх багато, і росли вони на одному листку з квітами. Правда, оббираючи їх, обоє вони покололи пальці тонкими, як волосинки, колючками, зате кисло-солодкі плоди їм дуже смакували. Вони вгамували і спрагу, й голод. Пустиня нагодувала дітей, як мати. Підживившись, вони могли йти далі. Кактуси підносились все вище, вони непаче росли один ,в одного на голові. Земля під ногами поступово і весь час підіймалася вгору. Ще раз оглянувшись з пагорка, вони побачили Анагейм, що вже тільки мрів у далечі й нагадував велику купу дерев у степовій низовині. Цирку зовсім не було видно. Однак вони невпипно йшли до гір, що вимальовувалися все виразніше. Місцевість стала набирати інакшого вигляду. Поміж кактусами подекуди траплялись кущі, а часом і дерева. Починалась лісиста частина передгір'я Санта-Ана. Орсо зламав одно дерево і, пообривавши гілки, зробив з нього дрюка, який в його руках міг бути грізною зброєю. Інстинкт індіанця підказав йому, що в горах краще мати хоч палицю в руках, тпм більше що сонце вже стояло над спочивком. Його великий вогнистий диск скотився далеко за Анагейм і поринав в океан. За хвилину сонце зовсім зникло, але на заході ще пломеніла заграва і по всьому небу тяглися червоні, золоті й помаранчеві смуги. Гори в цих відблисках світились, а кактуси набували фантастичних форм, нагадуючи людей або тварин. Дженні дуже стомилась і хотіла спати,

але вони обоє щосили поспішали до гір, самі не знаючи чого. Незабаром вони побачили скелі, а дійшовши до них, знайшли струмок. Напившись води, вони пішлп далі вздовж річища. Тим часом скелі, що спочатку траплялись лише зрідка, тепер з'єднались у суцільні мури, що далі, то вищі, і ось нарешті діти увійшли в каньйон, тобто в ущелину.

Вечірня заграва згасла. Морок все більше огортав землю. Місцями, де ліани перекидались з одного берега на другий і створювали ніби склепіння над струмком, було зовсім темно і дуже страшно. Вгорі чути

було ніби шум дерен, яких вони відціля не бачили, і Орсо здогадувався, що там — пуща, в якій напевне було повно хижих звірів. Час від часу відтіль навіть долинали якісь підозрілі голоси, а коли настала справжня піч, стало виразно чути хрипке завивання рисі, ричання ягуарів та плачливі голоси койотів.

— Боїшся, Джі? — спитав Орсо.

— Ні,— відповіла дівчинка.

Та вона вже надто стомилась і не могла йти далі, тому Орсо взяв її на руки й поніс. Він ішов усе вперед, сподіваючись, що набреде на житло якогось скватера або на мексіканськс сельбище. Разів зо два йому здалося, що вдалині він бачить блискучі очі дикого звіра. Тоді він одною рукою тулив до себе заснулу Дженні, а в другій стискав свого дрюка. Сам він теж дуже стомився. Незважаючи на незвичайну силу, він почував, що Дженні заважка, бо весь час він ніс її тільки на лівій руці, щоб права була вільна для оборони. Часом він зупинявся передихнути, потім ішов далі. Раптом він спинився й пильно наставив вуха. Йому здалося, ніби він чує звуки дзвоника, що їх скватери прив'язують на піч коровам і козам. Орсо швидко рушив вперед і незабаром дійшов до повороту струмка. Теленькапня дзвопиків лунало все виразніше, а далі стало чути ще й гавкання собаки. Орсо був певний, що наближається до

якоїсь людської оселі. Це було дуже вчасно, бо за цілий день він страшенно стомився, йому вже бракувало сили.

Орсо поминув ще один поворот і побачив світло. В міру того, як він до нього наближався, його бистрі очі почали розрізняти вогнище, собаку, що, мабуть, прив'язаний до дерева, шарпався і гавкав, і нарешті чоловіка, що сидів коло вогнища.

"Дай боже, щоб то був чоловік з "доброї книжки",— подумав Орсо.

Потім вирішив розбудити Дженні.

— Джі! — покликав віп.—— Прокинься, будемо їсти.

— Що це? — спитала дівчинка.— Де ми?

— В пустині.

Вона остаточно прокинулась.

— А що то за світло?

— Там живе якийсь чоловік, зараз ми будемо їсти. Бідний Орсо був дуже голодний.

Тпм часом вони ПІДІЙШЛИ вже близько до вогнища. Собака гавкав все лютіше, а старий чоловік, що сидів коло вогню, заслонивши рукою очі від світла, вдивлявся в темряву. За хвилину спитав:

— Хто там?

— Це ми...— відповіла топким голоском Дженні,—* і нам дуже хочеться їсти.

— Підходьте сюди,— сказав старий чоловік.

Вийшовши з-за великого каменя, за яким вони ховались, Орсо і Дженні спинились перед вогнищем, тримаючись за руки. Старий глянув на них здивовано і мимоволі вигукнув:

— What is that? 1

Адже перед ним постало видовище, яке в безлюдних горах Санта-Ана могло здивувати будь-кого. На Орсо і Дженні були циркові костюми. Гарненька дівчинка в рожевому трико і коротенькій спідничці, що раптом відкілясь з'явилась, у світлі вогнища, здавалась казковою феєю. А за нею стояв на диво кремезнющий хлопець в тілесному трико, під яким випинались вузлуваті м'язи.

Старий скватер дивився па них широко розплющеними очима.

— Хто ви такі? — спитав він.

Маленька жіночка, видно, більше покладаючис" іга своє красномовство, защебетала:

— Ми з цирку, шановний пане! Пан Гірш сильно" побив Орсо, а потім хотів побити мене, а Орсо не дав і набив пана Гірша і чотирьох негрів, і потім ми втекли в пустиню, і йшли довго через кактуси, і Орсо мене ніс, потім прийшли сюди, і дуже нам хочеться їсти.

Обличчя старого самітника потроху прояснилось, а очі його з батьківською добродушністю спинились на чарівній дитині, що так поспішала висловити все одним духом.

— Як тебе звуть?

— Дженні.

— Отже, welcomeДженпі, і ти, Орсо! Я рідко бачу людей... Підійди до мене, Дженні.

Малепька жіночка, недовго думавши, обняла старого за шию і міцно поцілувала. Він здався їй людиною з "доброї книжки".

— А пан Гірш нас тут не знайде? — спитала вона, одірвавши своє рожеве личко від зів'ялого старечого обличчя.

— Кулю знайде! — відказав старий, а потім додав: — То, кажете, вам дуже хочеться їсти?

— О, дуже!

Скватер пограбався в попелі й видобув з нього чималий шмат оленячого стегна, запах якого одразу розійшовся навколо. Вони стали їсти.

Ніч була чудова. На небі високо над ущелиною викотився місяць, в гущавині ніжно защебетали мау-кавіси, вогонь весело гуготів, і Орсо з радості став мурчати. ї він, і дівчинка їли, аж за вухами лящало; а старий самітник не міг їсти, і, невідомо чому, коли дивився на Дженні, у нього на очі набігали сльози.

Може, він колись був батьком, а може, в пустинних горах рідко бачив людей...

Відтоді всі троє стали жити вкупі.

1 Ласкаво прошу (англ.).

САХЕМ

В місті Антилопі, що лежало над річкою тієї ж назви, в штаті Техас, всі жителі, від старого до малого, поспішали на циркову виставу. Зрозуміло, чому вони були такі збуджені, адже від часу заснування міста сюди вперше приїхав цирк з танцюристками, музиками та канатохідцями. Місто було молоде. П'ятнадцять років тому тут пе тільки не стояло жодного будинку, а й не було поблизу нікого з білих. У розвилку річки, на тому місці, де тепер Антилопа, лежало індіанське селище Чіаватта. То була столиця племені Чорних Змій, котрі свого часу так дошкуляли сусіднім німецьким колоніям — Берліну, Грюпденау та Гармонії, що колоністи не могли витримати. Правда, індіанці тільки боронили свою "територію", яку уряд штату Техас закріпив за ними на вічні часи найурочистішими трактатами; але яке до цього було діло колоністам з Берліна, Грюнденау та Гармонії? Певпо було тільки одне: що вони відбирали у Чорних Змій землю, воду і повітря, а натомість несли дикунам цивілізацію, за що червоношкірі віддячували їм по-своєму: здирали з їхніх голів скальпи. Таке становище не могло довго тривати, отож одної місячної ночі чотириста жителів Берліна, Грюнденау і Гармонії покликали собі па допомогу мексиканців з Ла Ора і напали на сонну Чіа-ватту. Тріумф доброї справи був повний. Чіаватта була спалена, а всі до одного жителі, незалежно від віку і статі, вирізані. Живими залишились тільки невеличкі групи воїнів, що вийшли в той час на лови.

З самого селища ніхто не залишився живий, головним чином тому, що селище лежало в розвилку річки, а була весна, і річка розлилась навколо села непрохідною водною перепоною. Але саме цей розвилок, що занапастив індіанців, сподобався німцям. З нього трудно втекти, зате тут зручно захищатись. Зважаючи на це, колоністи з Берліна, Грюнденау та Гармонії стали перебиратись у той розвилок, і на місці дикої Чіаватти дуже швидко постала цивілізована Антилопа. Через п'ять років вона нараховувала дві тисячі жителів.

Па шостий рік по той бік розвилку знайдено поклади живого срібла, розробка яких подвоїла число жителів. Ще через рік на міському майдані судом Лінча повішено дев'ятнадцять останніх воїнів з племені Чорних Змій, схоплених у недалекому Лісі Мертвих, і з того часу ніщо вже не стояло на заваді розвитку Антилопи. В місті виходило два "Tagblatt'm 1 та один "Montagsrevue"2. Залізнична колія з'єднувала Антилопу з Ріо-дсль-Норте і Сап-Антоніо; на Опунція-Гас-се стояло три школи, з них одна вища. Па майдапі, де були повішені останні Чорні Змії, збудовано добродійну установу; пастори щонеділі в церквах проповідували любов до ближнього, пошану до чужої власності та інші чесноти, необхідні в цивілізованому суспільстві. Одного разу якийсь проїжджий лектор навіть прочитав у ратуші доповідь "Про права народів".

Багатші жителі подейкували про потребу заснувати упіверситет, в чому міг би допомогти й уряд штату. Антилопівцям добре велося. Торгівля живим сріблом, апельсинами, ячменем та вином давала їм великі прибутки. Були вони чесні, хазяйновиті, роботящі, педантичні і гладкі. Коли б хтось останнім часом од-відав Аптилопу, що вже налічує понад десять тисяч

"Щоденна газета" (нім.). "Понеділковий огляд" (нім.).

tea

жителів, тоа у місцевих купцях не впізнав би тих нещадних завойовників, котрі п'ятнадцять років тому спалили Чіаватту. Дні вони проводили по крамницях, майстернях, конторах, а вечори — в пивній "Під золотим сонцем" на вулиці Гримучих Змій. Слухаючи їхню повільну і трохи гортанну мову, вигуки: ((Mahlzeit! Mahlzeit!" флегматичні звертання: "Nun /a, wissen Sie, Herr Müller, ist das aber möglich?" 2—дзвін кухлів, дзюрчання пива, плюскіт пролитої на підлогу піни, дивлячись, на той спокій, повільність, на філістерські пики, на риб'ячі очі, можна б подумати, що ви в пивній у Берліні або Мюнхені, а не на попелищі Чіаватти. Але в місті вже було ganz gemütlichs, і про попелища ніхто не

думав. Того вечора люди поспішали до цирку, по-перше, тому, що після трудового дня розвага приемпа і корисна, по-друге, тому, що жителі Антилопи горді були з його приїзду. Відомо-бо, що цирк не приїде в будь-яке містечко, отже, прибуття трупи шановного М. Діна до певної міри стверджувало вагу і значення Антилопи. Була, проте, і третя, може, найважливіша причина загальної цікавості.

Річ у тім, що другим номером було "Ходіння по дротині на висоті п'ятнадцять ступенів від землі (в супроводі музики) зробить знаменитий гімнаст Червоний Яструб, сахем (вождь) Чорних Змій, останній нащадок царського роду і єдиний живий з цілого племені: 1) Ходіння. 2) Стрибки антилопи. 3) Танець і "Пісня смерті". Де вже де, а в Антилопі сахем міг збудити найбільшу цікавість. Шановний містер Дій розказував у пивній, що п'ятнадцять років тому він знайшов по дорозі в Санта-Фе на Плянос ре Торнадо конаючого старого індіанця з десятирічним хлопцем.

1 "Смачного! Смачного!" (Нім.)

Старий вмер від ран та виснаження, але перед смертю встиг повідомити, що хлопець — син убитого сахема Чориих Змій і спадкоємець його титулу.

Трупа прихистила сироту, і він з часом став її першим акробатом. Проте вельмишановний містер Дій аж у пивній "Під золотим сонцем" дізнався, що Антилопа була колись Чіаваттою і що знаменитий канатоходець виступатиме на могилі свого племені. Ця новина створила директорові прекрасний настрій, він зрозумів, що тепер напевне може розраховувати на успіх, треба тільки якнайкраще використати ефект. Зрозуміло, що антилопівські обиватслі посунули до цирку, щоб показати привезеним з Німеччини жінкам та синам живого іпдіапця, якого ті ніколи не бачили, показати останнього з племені Чорних Змій і сказати: "Дивіться, п'ятнадцять років тому отаких ми вирізали до єдиного".— "Ах, боже!" — Приємно почутп такий вигук здивування з уст Амальхен або маленького Фріца. Отож у всьому місті тільки й чути було: "Сахем! Сахем!"

Діти з самого ранку вже заглядали в шпари між дошками, з обличчями зацікавленими й разом з тим переляканими, а старші хлопці, пойняті якимось войовничим духом, повертаючись зі школи, грізно марширували, самі не знаючи для чого. Восьма година вечора. Ніч гарна, погідна, зоряна. Вітер приносить з-поза міста запах апельсинових гаїв, а в місті він змішується з запахом солоду. В цирку сяє злпва вогнів. Перед головним входом горять і димлять величезні смолоскипи. Вітрець колише султани диму І ЯЗИКІІ яскравого полум'я, що освітлює темні контури будівлі цирку. Це тільки що збудований дерев'яний круглий балаган з гостроверхим дахом і зоряним американським прапором на шпилі. Перед входом великий натовп тих, що не могли протовпитись або не мали за що купити квитків. Вони розглядають фургони трупи, а головне — полотняну завісу вхідних дверей, на якій намальована

бнтва білях з червоношкірими. Коли завіса відхиляється, видно освітлене приміщення буфету з сотнями скляних кухлів на столі. Нарешті завісу відслоняють зовсім, і глядачі заходять всередину. У пустих проходах між лавками гупають людські кроки, і незабаром темна, рухлива маса заповнює всі проходи від низу до верху. В цирку видно як удень, бо хоч до нього не встигли провести газових труб, величезна люстра, складена з п'ятдесяти гасових ламп, заливає арену і глядачів потоками світла. В цьому світлі видпо відхилені назад, вгодовані, з гладкими підборіддями, голови пи-волюбів, молоді жіночі обличчя і гарненькі, зачудовані личка дітей, у яких очі мало не вискочать на лоб з цікавості. Зрештою вираз облич в усіх глядачів, як звичайно у циркової публікн, зацікавлений, задоволений і трохи придуркуватий. Серед людського гомону, в якому чути вигуки: "Frisch Wasser! frisch Bier!" 1 — всі нетерпляче ждуть початку. Нарешті лунає дзвінок, виходить шість уніформістів у юхтових чоботях і стають у два ряди коло входу з арени до стаєнь. Крізь ці ряди на арену вилітає баский кінь без сідла й вуздечки, а на ньому — ніби хмарка з мусліну, стрічок і тюлю. То танцюристка Ліна. Починається гарцювання під музику. Ліна така прекрасна, що молоденька Матільда, дочка пивовара з Опунція-Гассе, занепокоєна її вродою, нахиляється до вуха молодого крамаря Флосса з тієї ж вулиці і тихо питає, чи він ще її любить? Тим

часом кінь мчить круг арени галопом і дихає, як локомотив, ляскають бичі, репетують і б'ють один одного по обличчю клоуни, що вибігли на арену слідом за Ліною, танцюристка миготить, як блискавка, публіка плеще в долоні. Яка ж бо чудова вистава! Ahe перший номер швидко кінчається. Надходить другий. Слово "сахем! сахем!" передасться з уст в уста. На клоунів, що й досі лупцюють один одного по обличчю, вже ніхто не звертає уваги. В цей час уніформісти вносять височезні козли і ставлять з двох боків арени. Оркестр перестає грати ((Yankee Doodle" і починав сумну арію командора з "Дон-Жуана"; між козлами натягають дріт. Раптом сніп червоного бенгальського вогню злітає від входу й обливає кривавим світлом всю арену. Зараз у його сяйві з'явиться грізний сахем, останній з племені Чорних Змій. Але що це?.. Виходить не сахем, а сам директор трупи, вельмишановний містер Дій. Він вклоняється публіці й починав говорити. Він має честь просити "великодушних і шановних джентльменів, а також прекрасних і не менш шановних леді якнайпильніше додержувати тиші й не аплодувати, бо вождь сьогодні дуже роздратований і ще дикіший, піж звичайно". Ці слова справляють неабияке враження, і — дивна річ! — ті самі достойні громадяни Антилопи, котрі п'ятнадцять років тому вирізали жителів Чіаватти, зараз зазнають якогось неприємного почуття. Хвилину тому, коли Ліна виконувала трюки на коні, вони раділи, що сидять біля бар'єра, звідки так добре все видно, а тепер тужно поглядають на горішні ряди і всупереч законам фізики вважають, що внизу задуха більша, ніж угорі.

Але чи пам'ятає що-небудь цей сахем? Він же з дитинства виховувався в трупі шановного містера Діна, що складається переважно з німців. Невже й досі не забув? Це здавалось неможливим. Оточення і п'ятнадцять років роботи в цирку, виконання всіляких трюків задля оплесків повинні зробити своє діло.

Чіаватта, Чіаватта! Адже вони, німці, також на чужій землі, далеко від батьківщини, і не думають про неї більше, ніж це дозволяє їх бізнес. Насамперед треба їсти й пити. Про цю істину мусить пам'ятати кожен обиватель, як І останній з племені Чорних Змій"

Ці роздуми раптом уривав якийсь дикий свист у стайнях — і на арені появляється з хвилюванням очікуваний сахем. Лунав стриманий гомін юрби: "Це він! Це він!" —і потім тиша. Тільки чути, як сичить бенгальський вогонь коло входу. Всі погляди звернені на вождя, що мав зараз виступити на могилі свого племені. Індіанець справді заслуговує того, щоб на нього дивитись. Він царствено гордий. Плащ з білих горностаїв — атрибут вождя,— від нього так і віє дикою силою, чим він нагадує напівприрученого ягуара. В його ніби викутому з міді обличчі є щось орлине, а па тому обличчі холодним блиском світяться справжні індіанські, спокійні й ніби байдужі, але зловісні очі. Він водить пимв по публіці, немов вишукує собі жертву, бо, до речі, озброєний з ніг до голови. На голові у нього колишуться пера, за поясом стримить сокира й ніж для скальпування, тільки в руці замість лука він тримає довгу жердину, яка допомагає йому зберігати рівновагу під час ходіння по дротині. Спинившись посеред арени, він раптом вигукує воєнне гасло. "Боже милостивий!" — то гасло Чорнпх Змій. Ті, котрі вирізали плем'я, добре пам'ятають це страшне завивання, але от що дивно: коли п'ятнадцять років тому вони не злякались завивання тисячі Чорних Змій, то зараз їх проймає холодний піт від голосу одного. До вождя підходить директор і щось йому каже, ніби хоче втихомирити його й заспокоїти. Дикий звір відчув віжкн, бо вже за хвилю розгойдується на дроті. Не зводячи очей з гасової люстри, віп ступає вперед. Дріт вгинається все дужче, часом його й не видно, і тоді здається, що індіанець завис у повітрі. Він іде вгору, ступає крок наперед, відступає назад і знов, балансуючи, іде вперед. Його витягнені під плащем руки схожі на величезні крила. Ось він захитався, падає!.. Ні! Короткі, уривчасті оплески зриваються, мов вихор, і змовкають. Обличчя вождя стає все грізнішим.

В очах, зведених до гасових ламп, спалахує зловісний вогонь. Глядачі занепокоєні, але ніхто не порушує тиші. Сахем підходить до другого кінця дроту, спиняється, і з грудей його несподівано виривається пісня війни.

Дивна річ! Вождь співає по-німецьки. Але то легко зрозуміти: він напевне забув мову Чорних Змій. Зрештою на це ніхто не зважає, всі слухають пісню, що все росте й міцніє. Це навіть не піспя, а якесь безмірно тужливе виття, дике й хрипке, повне войовничих нот.

Можна розібрати слова.

"По великих дощах щороку виходило п'ятсот воїнів з Чіаваттн на стежки війни або на великі весняні лови. Коли вони поверталися з війни, їх прикрашали скальпи, коли поверталися з ловів, привозили м'ясо та буйволячі шкури, а жінки радісно вітали їх і танцювали на честь Великого Духа.

Чіаватта була щаслива! Жінки господарювали в вігвамах, діти виростали гарними дівками та хоробрими воїнами. Воїни вмирали на полі слави і йшли полювати з духами батьків у Срібні гори. Сокири їх ніколи не були закривавлені жіночою та дитячою кров'ю, бо воїни Чіаваттн були чесними мужами. Чіаватта була могутня. Та прийшли з-за далеких морів блідолиці й кинули вогонь на Чіаватту. Блідолиці воїни не подолали Чорних Змій в бою, а підкралися вночі, мов шакали, й закривавили свої ножі кров'ю сонних воїнів, жінок і дітей.

І не стало Чіаваттн, бо на її місці блідолиці поставили свої кам'яні вігвами. Замордоване плем'я і знищена Чіаватта волають про помсту".

Голос вождя став зовсім хрипливим. Тепер, розгойдуючись на дроті, він здавався якимось червоним ангелом помсти, що ширяв над юрбою. Навіть директор був явно занепокоєппй. В цирку запала мертва тиша. & вождь провадив да^і:

"Від цілого племені залишилось тільки одне дитя. Було воно мале і кволе, але присяглося Духові Землі, що помститься. Що побачить трупи блідолицих чоловіків, жінок, дітей — пожежу, кров!.."

Останні слова перейшли в люте ревіння. По цирку, немов раптовий повів вітру, пронісся гомін. У головах глядачів замиготіли тисячі запитапь без відповіді. Що він зробить, оцей оскаженілий тпгр? Чим погрожує? Як здійснить помсту? Він? Сам-один? Залишатись чи втікати? Чи боронитись — і як?

— Was ist das? Was ist das? — залунали злякані жіночі голоси.

Раптом нелюдським вереском озвався вождь, віп дужче загойдався на дроті, скочив на дерев'яні козли, що стояли під люстрою, і підняв жердину. Страшна думка блискавкою майнула в головах: він розіб'є люстру і заллє цирк потоками палаючого гасу. З грудей глядачів вихопився крик. Але що цс? З арени гукають: "Стій!" Проте вождя все нема, він зіскочив на землю і зник у проході. Не спалив цирку? Де ж він подівся? Колп ось він ВИХОДИТЬ, ВИХОДИТЬ знову, засапаиий, стомлений, страшний. В руках він несе бляшану миску, простягає 'її до глядачів і мовить благальним голосом:

— Was gefällig für den letzten der Schwarzen Schlangen!..1

З грудей глядачів звалився камінь. Отже, все це було підстроєно хитрим директором для більшого ефекту? В миску сиплються долари й півдолари. Як же відмовити останньому з Чорних Змій — в Антилопі, на попелищі колишньої Чіаватти? Люди мають серце...

Після вистави сахем пив пиво й їв кпедлі в пивній "Під золотим сонцем". Оточення, видно, зробило своє діло. Сахем став в Антилопі дуже популярним, особливо у жіноцтва. Подейкували навіть...